

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 266, rok 2017, s. 11-28

Jerzy J. Parysek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej;
ul. Krygowskiego 10, 61-680 Poznań; parysek_jerzy@yahoo.com

NARODZINY KIERUNKU I POCZĄTKI KSZTAŁCENIA W ZAKRESIE *GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ* W UNIWERSYTECIE IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Abstract: *The Birth and Beginning of Spatial Management Education in Adam Mickiewicz University in Poznań.* The content of the presented paper consists of a short reconstruction of the genesis and beginning of the educational process in spatial management at the A. Mickiewicz University in Poznań. It is a kind of personal reflection on this initial period, made by a person taking part in this project from the beginning until now. Both reconstruction and reflection have, of course, a subjective character and have been made from the perspective of 25 years of activity. Particular attention is devoted to the origins of education, the struggle for recognition of spatial management, as a direction of study, the supplementation of the education profile and “values added” carried out activity.

Keywords: Birth and beginning of education, education, educational profile, spatial management.

JEL codes: A2, A23

Wstęp

Okres 25 lat funkcjonowania kierunku *gospodarka przestrzenna* w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest okazją do cofnięcia się pamięcią wstecz, tj. do początków, kiedy to powstał zamiar takiego właśnie kształcenia i kiedy udało się ten cel, jakkolwiek nie bez problemów i nie od razu, zrealizować. Tak się jakoś szczęśliwie złożyło, że działania prowadzące do podjęcia kształcenia w zakresie gospodarki przestrzennej podjęto w tym samym czasie także na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej. Wspólne działania obu tych uczelni niewątpliwie sprawiły, że pierwsi absolwenci, odmiennie, w momencie rozpoczęcia kształcenia nazywanych kierunków studiów, mogli w 1996 r. uzyskać dyplomy magistrów gospodarki przestrzennej (we Wrocławiu magistrów inżynierów). Działania prowadzące do uruchomienia kształcenia w zakresie gospodarki przestrzennej podjęty w kolejnych latach inne uczelnie, w tym m.in.: obecny Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Politechnika Warszawska oraz Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, a następnie wiele innych uczelni publicznych i prywatnych.

Dziś kształcenie w zakresie gospodarki przestrzennej ma zatem miejsce w wielu polskich uczelniach, a wspólne działania jednostek w tym zakresie koordynuje „Unia Uczelni na rzecz rozwoju kierunku gospodarka przestrzenna”, współpracująca z Association of European Schools of Planning (AESOP). To kongres tej międzynarodowej organizacji (AESOP), zorganizowany w 1990 r. w Reggio Calabria (Włochy) zapoczątkował wspólne działania Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (prof. J. J. Paryska) i Politechniki Wrocławskiej (prof. T. Zipsera), uwieńczone 4 lata później, zatwierdzeniem przez ówczesny resort nauki i szkolnictwa wyższego, *gospodarki przestrzennej*, jako kierunku studiów magisterskich. Niestety, do dzisiaj, *gospodarka przestrzenna* nie została w Polsce uznana za dyscyplinę naukową (pozostający bez odpowiedzi do dzisiaj memoriał w tej sprawie złożyli na ręce pani minister prof. B. Kudryckiej osobiście inicjatorzy kształcenia: prof. T. Zipser i prof. J. Parysek, w obecności świadków (wśród których był prof. P. Churski). Może warto na nowo powrócić do podjęcia i rozwiązania tego problemu.

Na treść prezentowanego opracowania składają się, w sumie krótką rekonstrukcja genezy i początków kształcenia w zakresie *gospodarki przestrzennej* w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz osobista refleksja dotycząca tego początkowego okresu, dokonana przez osobę mającą jakiś udział

w tym przedsięwzięciu od początku podejmowanych działań do w miarę normalnego kształcenia. Zarówno rekonstrukcja, jak i refleksja mają, rzecz jasna charakter subiektywny i dokonane zostały z perspektywy 25 lat. Dotyczą, co jest chyba oczywiste, biorąc pod uwagę autora tekstu, jedynie „poznańskiego” wątku działania w zakresie organizacji kształcenia na kierunku nazwanym finalnie *gospodarką przestrzenną*. Nie będą w tym opracowaniu w zasadzie poruszane kwestie organizacji i ewolucji programu nauczania, a także dorobku naukowego w tej dziedzinie, będące przedmiotem odrębnych publikacji.

1. Czynniki sprawcze

Cofając się pamięcią wstecz do genezy kształcenia w zakresie *gospodarki przestrzennej* w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu można wskazać na cztery, jak się wydaje, zasadnicze czynniki sprawcze podejmowanych działań, do których zaliczać ponad wszelką wątpliwość należy:

(1) przemiany ustrojowe zapoczątkowane wynikami wyborów parlamentarnych w 1990 r.,

(2) uchwalenie przez Sejm RP *Ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym* (obecnie o samorządzie gminnym),

(3) orientacja problemowo–badawcza obecnego Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz

(4) udział dwóch pracowników wyżej wymienionego Instytutu (J. Paryska i R. Grobelnego) w samoorganizującym w 1989 r., ruchu na rzecz reaktywacji struktur samorządowych i urzeczywistnieniu idei kształcenia kadr dla mających powstać jednostek lokalnych samorządów terytorialnych.

Wybory parlamentarne z 4 czerwca 1989 r. były początkiem przemian ustrojowych, które, nie wdając się w ocenę minionych 27 lat, przyniosły nową organizację, strukturę i funkcjonowanie państwa, społeczeństwa i gospodarki. Reaktywowane po wielu dziesiątkach lat nieobecności w życiu społecznym, struktury społeczeństwa obywatelskiego, które na początku okresu transformacji reprezentowane były przez samorządy gminne, rozpoczęły jednak swoją działalność dopiero po wyborach do rad gminnych 26 maja 1990 r. (na mocy *Ustawy z 8 marca 1990 r.*). Niemal roczne opóźnienie wyborów do rad gminnych w stosunku do wyborów parlamentarnych wynikało przede wszystkim z braku przekonania ówczesnych władz państwowych co do celowości restytucji nieistniejących od 1950 r., lokalnych struktur samorządowych oraz co do kompetencji, w jakie te struktury należałoby wyposażać. Sejm, jaki wybrany

został w 1989 r. funkcjonował przeciwieństwo w tzw. strukturze kontraktowej, podobnie zresztą jak rząd premiera T. Mazowieckiego [por. Regulski 2014].

Wkrótce po wyborach parlamentarnych 1989 r. ukonstytuował się Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP), zrzeszający posłów i senatorów wybranych z listy Komitetu Obywatelskiego utworzonego przy przewodniczącym NSZZ „Solidarność” – Lechu Wałęsie (260 osób, w tym 161 posłów i 99 senatorów). Klub ten, obok struktury krajowej, prowadził działalność także w strukturach regionalnych, spośród których jedna zorganizowana została i funkcjonowała w Poznaniu. To w ramach tej struktury powstał i prowadził działalność zespół samorządowy, w którym narodziła się idea kształcenia kadr dla potrzeb mających powstać, a następnie powstałych jednostek samorządu terytorialnego [Krzyżaniak 1995; Borkowska–Bagieńska 2005]. Tam też, za sprawą udziału w wymienionym zespole pracowników Instytutu Geografii Społeczno–Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej (J. Paryska i R. Grobelnego) zakiełkowała idea włączenia się tej jednostki uniwersytetu w proces kształcenia przyszłych pracowników samorządów gminnych w zakresie gospodarki lokalnej i planowania przestrzennego. Uzasadnieniem takiego pomysłu była przede wszystkim orientacja problemowo–badawcza Instytutu kierowanego przez prof. Z. Chojnickiego i związane z tym, możliwości sprostania takiemu zadaniu. Wiedza i doświadczenia zdobyte przez prof. Z. Chojnickiego, zwłaszcza podczas pobytu w USA nie były bez wpływu na podejmowanie, w ramach prowadzonych w Instytucie badań, nie tylko w zakresie nowatorsko pojmowanej geografii społeczno–ekonomicznej, ale także gospodarki regionalnej, lokalnej oraz planowania przestrzennego. Modelem dociekań teoretycznych i metodologicznych oraz badań empirycznych w sferze geografii był bowiem, nie wnikając w szczegóły, dynamiczny strukturalizm przestrzenny, a w zakresie gospodarki regionalnej, lokalnej i przestrzennej – *regional science* [Chojnicki 1999, 2010; Czyż 2012]. Mając na uwadze proces kształcenia, sytuacja taka oznaczała faktyczną zdolność sporej liczby pracowników Instytutu do podjęcia się tego rodzaju działalności, jaką było kształcenie w zakresie gospodarki lokalnej i przestrzennej. Z tego też, m.in. powodu, przeniesiona z Komitetu Obywatelskiego na grunt Instytutu idea kształcenia spotkała się ze zdecydowanym poparciem prof. Z. Chojnickiego, dyrektora Instytutu oraz Rady Naukowej tej placówki. Była to jednak ciągle jedynie idea.

2. Geneza kształcenia

Choć kształcenie w zakresie gospodarki lokalnej i planowania przestrzennego podjęto w 1991 r. w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu, to jednak nieformalny wpływ na urzeczywistnienie tej idei kształcenia oraz na podjęcie stosownej decyzji miało wiele jednostek i osób. Jak to już napisano, inicjatywa kształcenia pracowników na potrzeby samorządów lokalnych zrodziła się w 1989 r. w zespole samorządowym poznańskiego oddziału Komitetu Obywatelskiego, w skład którego wchodziło, nie tylko wspomniani już pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu (J. Parysek., R. Grobelny), ale także, a właściwie przede wszystkim, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza oraz w mniejszym stopniu ówczesnej Akademii Ekonomicznej. Wspomnieć także należy o udziale w tym zespole osób pamiętających funkcjonowanie samorządów terytorialnych sprzed 1939 i po 1945 r. oraz nowo wybranych w 1990 r. przedstawicieli tych struktur. Idea kształcenia pracowników samorządów terytorialnych przyświecała także działaniom poznańskiego oddziału Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej, przekształconego następnie w Poznaniu, w Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i Studiów Samorządowych (WOKiSS), choć w obu tych organizacjach działały w większości te same osoby. Z inicjatywą podjęcia kształcenia kadr dla mających powstawać jednostek samorządu terytorialnego, konkretnie specjalistów w zakresie planowania przestrzennego, wystąpił w tym samym czasie, także poznański oddział Towarzystwa Urbanistów Polskich, kierujący odpowiednie pismo do Rektora Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, jednocześnie uznając, że Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM dysponuje potencjałem naukowo-dydaktycznym zdolnym sprostać wymaganiom kształcenia w zakresie planowania przestrzennego [Parysek 2001]. Wkrótce wszystkie te inicjatywy, przeniesione na grunt Instytutu, zyskując pełne poparcie dyrektora Instytutu prof. Z. Chojnickiego oraz Rady Naukowej tej jednostki, stały się podstawą do podjęcia kolejnych, bardzo już konkretnych działań (fot. 1).

Zgodnie z obowiązującymi wtedy regulacjami prawnymi, należało wystąpić do Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z wnioskiem o wyrażenie zgody na uruchomienie kształcenia na planowanym kierunku, wtedy o nazwie *planowanie przestrzenne i gospodarka lokalna*. Wniosek taki, przygotowany przez Instytut w marcu 1990 r., musiał uzyskać poparcie Rady Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych, a następnie, zostać zaakceptowany przez Senat Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Spełnienie tych wyma-

gań otwierało Rektorowi drogę do podjęcia odpowiednich działań na szczeblu resortowym. Nie było to jednak konieczne, bowiem jak się wkrótce okazało, zgodnie z postanowieniami uchwalonej ustawy o szkolnictwie wyższym (nowej), senaty wyższych uczelni uzyskały prawo powoływania nowych kierunków i specjalności studiów. Nic nie stało zatem na przeszkodzie temu, aby w roku akademickim 1991/1992, zgodnie z decyzją Senatu, rozpocząć kształcenie na wymienionym kierunku. Ogłoszono zatem rekrutację na ten nowy kierunek studiów, którego pionierski i prestiżowy charakter oraz znaczenie dla uczelni sprawiły, że egzamin wstępny (pisemny) odbył się w okazałej sali bpa Jana Lubrańskiego Collegium Minus, a procedurę egzaminacyjną zainicjował ówczesny Prorektor UAM Poznań prof. S. Jurga. Komisji rekrutacyjnej przewodniczył natomiast autor niniejszego opracowania.

Fot. 1. Członkowie Zespołu Samorządowego Poznańskiego Komitetu Obywatelskiego w drodze powrotnej z pobytu studyjnego w Angers (Francja)

Źródło: Zbiory J. J. Paryska (fot.1-5).

Z początkiem nowego roku akademickiego 1991/1992, 38 studentów kierunku *planowanie przestrzenne i gospodarka lokalna* rozpoczęło swoje studia. Uruchomienie kształcenia w zakresie *gospodarki przestrzennej* stało się udziałem wielu osób, w tym zwłaszcza prof. S. Jurgi (najpierw prorektora na następnie rektora UAM), prof. S. Lorencą (prorektora), prof. Z. Chojnickiego (dyr. Instytutu), dziekanów i prodziekanów Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM: prof. A. Wosia, prof. A. Kostrzewskiego, prof. L. Kozackiego, prof. H. Rogackiego, prof. B. Głębockiego, współinicjatora działań w na rzecz kształcenia tym zakresie prof. J. Paryska (kierownika Zakładu Planowania Przestrzennego IGSEiGP) oraz wielu innych osób, którym bliskie było urzeczywistnienie idei kształcenia wysokiej jakości kadr dla potrzeb struktur samorządowych [Parysek 2012].

3. Walka o autonomiczny kierunek studiów

Rzeczywistość, w której żyjemy jest jednak pełna niespodzianek generujących nowe wyzwania i problemy. Wprawdzie rozpoczęte kształcenie na kierunku *planowanie przestrzenne i gospodarka lokalna* przebiegało przez pierwsze trzy lata bez większych zakłóceń, to jednak wkrótce pojawił się bardzo istotny, a właściwie zasadniczy problem. Problemem tym była nazwa uruchomionego przed trzema laty kierunku studiów oraz jej odzwierciedlenie na dyplomie magisterskim. Wagę problemu podkreślało wtedy zbliżające się ukończenie studiów przez pierwsze roczniki, zarówno w Poznaniu, jak i we Wrocławiu. Okazało się bowiem, że Rada Główna Nauki i Szkolnictwa Wyższego ustaliła w międzyczasie listę 76 kierunków studiów, w ramach których prowadzić można i należy studia wyższe i nazwami tych kierunków opatrywać wydawane dyplomy magisterskie. Wśród kierunków zamieszczonych na liście Ministerstwa nie było ani kierunku *planowanie przestrzenne* ani *gospodarka lokalna*, które potraktowane łącznie, zgodnie z autonomią wyższych uczelni powołano w Poznaniu ani *planowanie przestrzenne*, które było przedmiotem kształcenia w Politechnice Wrocławskiej. Władzom resortu nauki i szkolnictwa wyższego wydawało się wtedy, że w przypadku Poznania, istniała możliwość uznania studiów na kierunku *planowanie przestrzenne i gospodarka lokalna* za studia geograficzne, ekonomiczne lub w zakresie zarządzania (takie kierunki figurowały, wśród 76 wyszczególnionych na liście ministerialnej). Tego rodzaju rozwiązanie nie było jednak możliwe do przyjęcia – i to z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze, celem podjętych po 1989 r. działań było, zgodnie z przyznaną uczelniom autonomią, uruchomienie nowych kierunków studiów o przyjętej wtedy nazwie, a po drugie, w ramach uruchomionego nowego kierunku studiów w Poznaniu nie kształcono ani geografów, ani ekonomistów ani specjalistów od zarządzania (a we Wrocławiu architektów). W obu uczelniach studia odbywały się według programów dostosowanych do nazwy nowo utworzonych kierunków. Zaproponowane rozwiązanie nie wchodziło zatem w rachubę, bowiem przyszli absolwenci nie mogli zostać, w żadnym przypadku potraktowani jako specjaliści z zakresu geografii, ekonomii, zarządzania (Poznań) lub architektury (Wrocław). Ministerialni urzędnicy nie widzieli jednak w istniejącej sytuacji żadnego problemu i w związku ze zbliżającym się terminem ukończenia studiów jednoznacznie sugerowali, aby poznańscy absolwenci kierunku *planowanie przestrzenne i gospodarka lokalna* otrzymywali dyplom magistra geografii, a wrocławscy, magistra inżyniera architektury (fot. 2a,b).

Fot. 2. Kadra nauczająca i studenci gospodarki przestrzennej podczas otwarcia Pierwszego Dnia Planisty na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych

Przy takim postawieniu sprawy przez resort nauki i szkolnictwa wyższego, poważnym zadaniem obu zainteresowanych uczelni stało się podjęcie działań celem wprowadzenia prowadzonych kierunków kształcenia na tzw. listę ministerialną kierunków kształcenia (76 zapisanych). Nie było to łatwe, choć pierwszy krok w tym względzie został poczyniony przy okazji uczestnictwa profesorów T. Zipsera i J. Paryska w wspomnianym już uprzednio, kongresie AESOP w Reggio Calabria w 1990 r. To w tym kalabryjskim mieście dokonana została pierwsza wymiana informacji o zamiarze uruchomienia nowych kierunków studiów w poznańskim uniwersytecie i wrocławskiej politechnice oraz istniała możliwość zapoznania się z edukacją w tym zakresie, prowadzoną przez uniwersytety zachodnioeuropejskie. Zainicjowane w Kalabrii i kontynuowane następnie w kraju konsultacje i uzgodnienia doprowadziły do wypracowania takiego stanowiska, w myśl którego przyjęto, że nazwą kierunku dobrze dopasowaną do profilu kształcenia w obu uczelniach, mimo różnego charakteru obu tych jednostek i ich różnej specyfiki programowej, będzie *gospodarka przestrzenna* – i o uznanie tak określonego kierunku wystąpiono do Ministerstwa

Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Chcąc podjąć stosowną decyzję, ministerstwo zasięgnęło opinii przedstawicieli środowisk naukowych, głównie architektów, odnośnie do celowości wprowadzenia na listę ministerialną nowego kierunku studiów o nazwie *gospodarka przestrzenna* i możliwości prowadzenia takiego kształcenia na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu oraz Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej. Pierwsze opinie nie były dla ubiegających się o wymienione kierunki studiów korzystne. Uważano bowiem, że planowaniem przestrzennym mogą zająć się, kształceni w wielu uczelniach technicznych architektki, a wydział nauk geograficznych nie ma w zasadzie kompetencji i kadrowych możliwości do podjęcia takich działań. Zainteresowane kształceniem strony uznały jednak przedstawiane przez konsultantów opinie za wyjątkowo subiektywne, jednostronne i nieprzekonujące, nie wnikaające w istotę gospodarki przestrzennej i apelowały o zasięgnięcie opinii u kolejnych specjalistów, już nie architektów ale reprezentantów środowiska naukowego prowadzących badania w zakresie gospodarki przestrzennej (choć w Polsce nie była to ani zatwierdzona i uznawana dziedzina nauki ani kierunek kształcenia) oraz w środowisku zawodowym urbanistów i planistów. Zabieg ten przyniósł efekt w postaci dopisania *gospodarki przestrzennej* do listy prowadzonych w polskich uczelniach, kierunków studiów. Decydujący wpływ na taką właśnie decyzję miały prawdopodobnie opinie przygotowane przez prof. R. Domańskiego, członka PAN, wybitnego specjalisty z zakresu *gospodarki przestrzennej*, wieloletniego przewodniczącego Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (KPZK PAN), prof. T. Markowskiego, aktywnego członka KPZK PAN (od 2001 r. do chwili obecnej, przewodniczącego KPZK PAN), Towarzystwa Urbanistów Polskich (przewodniczącego w latach 2006-2015) oraz AESOP (prezydenta stowarzyszenia w latach 1998-2000), a także opinie stowarzyszeń naukowych i zawodowych urbanistów (jednak nie architektów).

Uznanie gospodarki przestrzennej za kierunek studiów wymagało jednak uprzedniego opracowania takiego ramowego programu studiów, które mogłyby być prowadzone na uniwersytetach oraz uczelniach technicznych, a także ekonomicznych. Zadanie takie postawiono przed zespołem ekspertów, w skład którego powołani zostali: prof. R. Domański (obecny Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu), jako przewodniczący oraz członkowie: prof. T. Zipser (Politechnika Wrocławska), prof. J. M. Chmielewski (Politechnika Warszawska), prof. A. Hopfer (obecny Uniwersytet Warmiński–Mazurski w Olsztynie) oraz prof. J. Parysek (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu). Zespół ten dość szybko wypracował kompromisowy, ramowy program

studiów, który obok przedmiotów wspólnych, otwierał możliwości wprowadzenia przedmiotów odzwierciedlających specyfikę poszczególnych typów uczelni, których przedstawicielami byli jego członkowie. Zatwierdzenie programu otwierało drogę do podejmowania przez kolejne polskie uczelnie kształcenia w zakresie *gospodarki przestrzennej* bowiem kierunek ten został, jak to już zaznaczono, dopisany do istniejących. Dla studiujących od 1991 r. w Poznaniu i Wrocławiu oznaczało to ukończenie studiów z dyplomem magistra (Poznań) i magistra inżyniera (Wrocław) gospodarki przestrzennej.

4. Uzupelnienie poznańskiego profilu edukacyjnego

Prowadzone w UAM Poznań studia w zakresie gospodarki przestrzennej przebiegały bez większych problemów, choć nieustannie trwał proces doskonalenia ich programu. Chodziło m.in. o coraz większy poziom upracticznienia studiów, a do czego przyczynić się miały zajęcia o charakterze projektowym. Niezależnie od tych działań, w 1999 r. narodziła się idea podjęcia specjalistycznego kształcenia w zakresie gospodarki przestrzennej, a konkretnie w zakresie rewitalizacji i rozwoju miast oraz osiedli wiejskich. Była to inicjatywa prof. S. Lorenca, ówczesnego prorektora Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, nadzorującego funkcjonowanie „Collegium Polonicum” w Słubicach, wspólnej, partnerskiej placówki naukowo–dydaktycznej UAM Poznań i Uniwersytetu „Viadrina” we Frankfurcie nad Odrą oraz dr. A. Billerta z Uniwersytetu „Viadrina”, znanego i doświadczonego specjalisty z zakresu rewitalizacji. Konsultacje z A. Billertem w sprawie sfinalizowania wspomnianej idei miał z upoważnienia władz rektorskich UAM prowadzić i prowadził autor niniejszego opracowania. Wkrótce przystąpiono do rozmów i uzgodnień, w których Instytut Geografii Społeczno–Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM Poznań, obok prof. J. Paryska reprezentowali: dr Z. Kamiński i dr T. Kaczmarek (obecnie prof.), a Uniwersytet „Viadrina” dr A. Billert. W rozmowach natury organizacyjnej uczestniczył także dr K. Wojciechowski, dyrektor administracyjny „Collegium Polonicum”. Efektem wspólnych działań wymienionych osób było rozpoczęcie w roku akademickim 2000/2001, w ramach jednolitych studiów magisterskich z zakresu gospodarki przestrzennej, kształcenia na unikatowej w skali światowej specjalności *rozwój i rewitalizacja miast oraz obszarów wiejskich*. Specjalność ta wygasła w Słubicach w roku akademickim 2010/2011 wraz z wprowadzeniem kształcenia dwustopniowego, a tym samym wygaśnięciem jednolitych studiów magisterskich. Od roku akademickiego 2007/2008 prowadzono w Słubicach jedynie studia licen-

cyjnie z zakresu gospodarki przestrzennej, zakończone w roku akademickim 2013/2014. Z perspektywy wejścia w życie w 2015 r. *Ustawy o rewitalizacji* oraz możliwości uzyskania przez samorzady lokalne środków unijnych na realizację programów rewitalizacji, wyrazić należy żal, że dalsze kształcenie specjalistów w zakresie rewitalizacji i rozwoju miast i obszarów wiejskich, z różnych względów nie mogło być kontynuowane. W uruchomieniu kształcenia w zakresie wymienionej specjalności w „Collegium Polonicum” w Słubicach zasadniczą rolę odegrali: ówczesny Rektor UAM prof. S. Jurga i prorektor prof. S. Lorenc, autor pomysłu i zarysu programu kształcenia dr A. Billert (Uniwersytet „Viadrina” z Frankfurtu nad Odrą) oraz współpracujący z nim w tym zakresie prof. J. Parysek, dr Z. Kamiński oraz prof. T. Kaczmarek. W organizacji i koordynacji prowadzonego w Słubicach kształcenia ważną rolę odegrały ponadto mieszkające w tym mieście, mgr inż. arch. L. Markindorf–Czarniecka i dr K. Kulczyńska. Warto przy tej okazji dodać, że we wspomnianej jednostce, w latach 1999–2001 realizowany był międzynarodowy projekt edukacyjny „Tempus – Phare”- *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*, w którym uczestniczyli reprezentanci struktur samorządów terytorialnych Ziemi Lubuskiej, a który był realizowany przez pracowników Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu „Viadrina” we Frankfurcie nad Odrą, we współpracy z Uniwersytetem Technicznym w Delft (Holandia), Instytutem Rozwoju Regionalnego i Planowania Strukturalnego w Erkner (Niemcy), Instytutem Interdyscyplinarnych Badań Społecznych w Wiedniu, Towarzystwem Odnowy Miast w Berlinie, Urzędem Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast w Warszawie, Instytutem Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast we Frankfurcie nad Odrą oraz reprezentantami środowisk naukowych i praktyki planistycznej z Polski i Niemiec. Na realizację projektu składały się wykłady, zajęcia o charakterze projektowym oraz ćwiczenia terenowe prowadzone na obszarze Polski, Niemiec, Austrii i Holandii [Billert 2001]. Obok dr A. Billerta w pozyskanie środków na wymieniony projekt oraz organizację procesu realizacyjnego zaangażowana była także mgr K. Kowala–Stamm.

Odnotować ponadto należy prowadzenie w latach 2008/ 2009–2013/2014 w ośrodku zamiejscowym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Kościanie, studiów licencjackich w zakresie gospodarki przestrzennej, co było przede wszystkim zasługą prof. W. Ratajczaka, ówczesnego dyrektora Instytutu.

5. Inne ważniejsze wydarzenia późniejszych lat

Studia z zakresu gospodarki przestrzennej przebiegały, zwłaszcza w początkowym okresie dynamicznie. Każdego roku wiele setek maturzystów wyrażało wolę podjęcia studiów. Model finansowania edukacji akademickiej („pieniądze idące za studentem”) sprawił jednak wkrótce, że na studia przyjmowano wszystkich chętnych, którzy spełniali stawiane, relatywnie skromne warunki i co umożliwiały: stan kadrowy oraz sytuacja lokalowa Instytutu oraz Wydziału. Jednocześnie dostosowywano program studiów do zmieniających się warunków i biurokratycznych poczynań resortu Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Koordynację tych działań prowadzili, wraz z upływem czasu, kolejni dyrektorzy Instytutu, tj. prof. Z. Chojnicki, prof. H. Rogacki, prof. T. Stryjakiewicz oraz prof. W. Ratajczak, przy współpracy z swoimi zastępcami ds. dydaktycznych (fot. 3 i fot. 4).

Fot. 3. Studenci gospodarki przestrzennej podczas zagranicznych ćwiczeń terenowych w Danii (rezydencja królewska Fredensborg pod Kopenhagą)

W roku akademickim 2007/2008, zgodnie z tzw. procesem bolońskim wprowadzono dwustopniowy model studiów. Pierwsze trzy lata wypełniły studia licencjackie, a dwa kolejne, po nowym naborze, studia magisterskie. Studia magisterskie od roku akademickiego 2009/2010 prowadzone są w ramach 4 specjalności, choć od 2007 r. funkcjonowała specjalność *rozwój regionalny*, związana z realizacją projektu dydaktycznego. Były to: (1) *planowanie przestrzenne*, (2) *zarządzanie przestrzenne*, (3) *rozwój i rewitalizacja miast i obszarów wiejskich* oraz (4) wspomniany już *rozwój regionalny*. W opracowanie programów wymienionych specjalności zaangażowane było wiele osób, w tym szczególnie: prof. W. Ratajczak, prof. P. Churski, prof. J. Parysek oraz dr A. Tobolska i dr P. Motek. W przypadku specjalności

„rewitalizacyjnej” korzystano z programu, jaki realizowano w poprzednich latach w Słubicach, w którego opracowaniu szczególnie udział miał przede wszystkim dr A. Billert, ale także prof. J. Parysek, prof. T. Kaczmarek i dr Z. Kamiński. W późniejszych latach programy te ulegały pewnej modyfikacji. Praktyczne zorientowanie prowadzonych studiów zainicjowało dyskusję nad możliwościami organizacji studiów inżynierskich. Takie 7-semesteralne studia uruchomiono w roku akademickim 2011/2012, do których program napisała dr A. Tobolska we współpracy z prof. S. Staszewską. Ideę tą wspierał i proces uruchomienia kształcenia inżynierskiego koordynował prof. W. Ratajczak, ówczesny dyrektor Instytutu.

Fot. 4. Studenci gospodarki przestrzennej podczas krajowych ćwiczeń terenowych w gminie Łobżenica (Górka Klasztorna)

Sporo zamieszania w prowadzeniu studiów spowodowały, najpierw, wspomniany już obowiązek wprowadzenia w życie tzw. procesu bolońskiego, co faktycznie oznaczało realizację programu kształcenia w ramach studiów dwustopniowych (od roku akademickiego 2006/2007), a następnie wprowadzenie tzw. Krajowych Ram Kwalifikacyjnych (w latach 2011–2014). Ten ostatni obowiązek oznaczał opracowanie i przyjęcie do realizacji tzw. efektów kształcenia. Był to obowiązek właściwie każdego nauczyciela akademickiego (opracowanie sylabusów), jednak w sposób szczególnie dotyczył osób odpowiedzialnych za proces dydaktyczny. Wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacyjnych było więc przede wszystkim zasługą dr A. Tobolskiej, dr P. Motka oraz prof. P. Churskiego. Efekty kształcenia podlegały w kolejnych latach modyfikacji i uzupełnieniu. Z perspektywy ponad 50-letnich kontaktów z nauczaniem akademickim wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacji potraktować można jedynie jako przejaw systematycznego biurokratyzowa-

nia pracy dydaktycznej i naukowej wyższych uczelni oraz marnotrawstwa ciągle skąpych środków budżetowych. Tego rodzaju rozwiązania nie mają bowiem nic wspólnego z podnoszeniem na wyższy poziom polskiej edukacji akademickiej oraz z dorównywaniem w poziomie kształcenia do tego, które prezentują uczelnie krajów Europy Zachodniej. Dla władz Wydziału, Instytutu oraz społeczności nauczycieli akademickich oznaczało to jednak wykonanie niezwykle pracochłonnych prac o wątpliwej wartości użytkowej. Było także poważnym ograniczeniem autonomii wyższych uczelni w dziedzinie określania profilu kształcenia oraz potraktowaniem pełnoletnich studentów, jak prowadzonych za rękę uczniów (zbiorczych szkół gminnych, przy pełnym szacunku dla tych ostatnich placówek edukacyjnych). Procesowi dydaktycznemu nie sprzyjało także trwające do chwili obecnej, uzależnienie finansowania procesu dydaktycznego od liczby przyjmowanych studentów („pieniądze idą za studentem”). Taki model funkcjonowania dydaktyki praktycznie oznaczał rezygnację z jakościowych kryteriów rekrutacji i przyjmowanie takiej liczby studentów, jaką umożliwiał stan kadrowy i baza materialna kształcenia, na co już zwracano uwagę. Przyjmowanie tylko najlepszych studentów nosiłoby, w istniejących warunkach, znamiona finansowego samobójstwa. Mimo takiego, narzuconego kierunku funkcjonowania wyższych uczelni, studia z zakresu gospodarki przestrzennej mają się, jak się wydaje, w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu nadal dobrze, o czym świadczy liczba kandydatów, znacznie przekraczająca możliwe do przyjęcia limity. Niestety liczbę przyjętych relatywnie szybko korygują kolejne sesje egzaminacyjne.

Realizacji programu kształcenia towarzyszy, co jest oczywiste, działalność naukowa z publikacyjną włącznie i co jest zasługą niemal wszystkich uczestników procesu dydaktycznego (fot. 5).

Fot. 5. Studenci *gospodarki przestrzennej* w gmachu Collegium Geographicum

6. Wartości dodane (efekty uboczne) prowadzonych studiów

Uruchomienie i prowadzenie studiów z zakresu gospodarki przestrzennej przyniosło wiele efektów ubocznych albo, jak to się dziś popularnie mówi, wartości dodanych. Podjęcie opisanych uprzednio działań nie byłoby możliwe, gdyby nie odpowiednie ukształtowanie przez prof. Z. Chojnickiego oraz jego uczniów, profilu naukowego i dydaktycznego obecnego Instytutu Geografii Społeczno–Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej. To właśnie zainteresowania naukowe oraz pozycja naukowa prof. Z. Chojnickiego zaowocowały jego powołaniem w skład tworzonego Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, którego był członkiem przez kilkadziesiąt lat. W Komitecie tym, wiele lat funkcję Zastępcy Przewodniczącego pełniła prof. T. Czyż, a od nowej kadencji (2016 r.) czyni to prof. P. Churski. Członkiem tego Komitetu był też prof. H. Rogacki, który w latach 90. współorganizował zespół współdziałania jednostek kształcących w zakresie gospodarki przestrzennej, przekształcony następnie w Unię Wyższych Uczelni na Rzecz Rozwoju Kierunku Studiów Gospodarka Przestrzenna, będąc pierwszym szefem tego samoorganizującego się porozumienia. Dziś reprezentantem Instytutu w tym gremium oraz jego wiceprzewodniczącym jest prof. P. Churski, obecny dyrektor Instytutu.

Uruchomienie studiów z zakresu gospodarki przestrzennej było okazją do podjęcia (po kongresie AESOP w Reggio Calabria w 1990 r.), współpracy z międzynarodową organizacją Association of European Schools of Planning (AESOP), w której kolejnymi reprezentantami Instytutu byli prof. J. Parysek, prof. P. Churski, prof. J. Kotus i prof. L. Mierzejewska oraz ponownie prof. L. Mierzejewska i prof. T. Stryjakiewicz. Z AESOP stale współpracuje prof. P. Churski.

Ważne odnotowania jest także utworzenie z inicjatywy prof. W. Ratajczaka i przy jego wielkim zaangażowaniu (oficjalnie od 1 kwietnia 2012 r.), ogólnopolskiego stowarzyszenia *Gospodarka Przestrzenna*, zrzeszającego naukowców i praktyków tej dziedziny nauki i działalności praktycznej mogącego pochwalić się istotnym dorobkiem organizacyjnym (konferencje krajowe i międzynarodowe) i naukowym.

Z potencjałem naukowym oraz działalnością dydaktyczną Instytutu wiązać także należy, jak się wydaje, działalność kierowanego przez prof. T. Kaczmarka, Centrum Badań Metropolitalnych, placówki badawczej Uniwersytetu funkcjonującej od 1 marca 2009 r. Członkiem Rady Programowej Konsorcjum Badań na Aglomerację Poznańską, pod egidą której działa Centrum jest z ramienia uniwersytetu prof. J. Parysek.

Ważnym osiągnięciem organizacyjno–dydaktycznym Instytutu, nawiązującym do prowadzonych studiów w zakresie gospodarki przestrzennej była realizacja w latach 2007– 2011 projektu: *Wspieranie i kształcenie kadr dla potrzeb rozwoju regionalnego na kierunku gospodarka przestrzenna*, którym od początku aż do jego zakończenia kierował prof. P. Churski. Innym przedsięwzięciem edukacyjnym były dwa cykle atrakcyjnych studiów podyplomowych pod nazwą *Przemysły kultury w polityce rozwoju miast i regionów* (powadzone w roku akademickim 2013/2014 i 2014/2015), których program opracował zespół w składzie profesorowie: T. Stryjakiewicz, P. Churski i T. Kaczmarek, doktorzy P. Motek, M. Męczyński, D. Pazder i Ł. Mięka oraz mgr inż. M. Wiczorek. Program ten realizowali pracownicy Instytutu, nauczyciele akademicki krajowych i zagranicznych uczelni oraz pracownicy administracji terytorialnej i instytucji kultury, a koordynował prof. P. Churski.

Logiczną konsekwencją edukacji z zakresu gospodarki przestrzennej oraz badań w tym zakresie jest podejmowana działalność publikacyjna i edytorska. Obok publikowania prac monograficznych (doktoraty, habilitacje, publikacje będące podsumowaniem realizowanych projektów badawczych oraz organizowanych konferencji), od 2007 r. wydawane jest ogólnopolskie czasopismo, najpierw o tytule *Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno–Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu: Seria Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* (16 numerów), a obecnie: *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*. Opisana powyżej inicjatywa wydawnicza miała swój związek z realizowanym w latach 2007–2011, wspomnianym już projektem edukacyjnym. Obecnie kontynuowana jest staraniem władz Instytutu.

Inicjatyw i działań, mających związek z powadzeniem studiów w zakresie gospodarki przestrzennej było zapewne wiele. W tym miejscu przedstawiono, jak się wydaje, jedynie najważniejsze.

Zakończenie

Mimo kryzysu demograficznego i zmniejszającej się z roku na rok, liczby maturzystów, chętnych do studiowania gospodarki przestrzennej w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu nie brakuje, choć podobne oferty edukacyjne prezentuje wiele uczelni państwowych i prywatnych. Instytut Geografii Społeczno–Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu jest bez wątpienia nie tylko prekursorem tego kierunku kształcenia ale także jednostką naukowo–dydaktyczną, dysponującą

największym potencjałem wiedzy i doświadczenia. Działalność dydaktyczna jest bowiem integralnie powiązana z badaniami naukowymi, do czego zobowiązuje uniwersytecki status jednostki macierzystej. Osiągnięte sukcesy: naukowe, organizacyjne i dydaktyczne są dziełem wielu osób, spośród których, nazwiska tylko nielicznych znalazły się na stronach tego opracowania. Wszystkim osobom zaangażowanym w kształcenie na kierunku *gospodarka przestrzenna*, w prowadzenie badań w tym zakresie oraz podejmowane inicjatywy i ich urzeczywistnienie należą się, w dniach tego srebrnego jubileuszu, serdeczne podziękowania. Dla osób młodszych wiekiem, kontynuowanie tradycji naukowo-badawczej i dydaktycznej na jeszcze wyższym poziomie i z jeszcze lepszymi rezultatami, jest natomiast wyzwaniem i zobowiązaniem na najbliższe 25 lat. To zadanie także dla tych w wieku średnim.

Podziękowania

Autor składa serdecznie podziękowania wszystkim koleżankom i kolegom, którzy pomogli odświeżyć ulotną pamięć i właściwie w czasie umieścić mające miejsce wydarzenia. W sposób szczególny dziękuję: dr A. Tobolskiej, dr P. Motkowi, prof. P. Churskiemu oraz dyr. M. Kozikowi (WOKiSS).

Literatura

- Billert A. (red.), 2001, *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*. Projekt Tempus – Phare. Collegium Polonicum, Słubice.
- Borkowska-Bagińska E., 2005, *Od inicjatywy obywatelskiej do stowarzyszenia gmin*. Biuletyn Jubileuszu 15-lecia WOKiSS, Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i Studiów Samorządowych, Poznań: 13-14.
- Chojnicki Z., 1999, *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 2010, *Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Czyż T., 2012, *Geografia społeczno-ekonomiczna* (s. 179- 184 i 252-258) i *Powstanie szkoły metodologii geografii* (s. 185–198), [w:] *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*. T. 1. *Historia* (praca zbiorowa). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Krzyżaniak J., 1995, *Spojrzenie wstecz. Pismo Samorządowe*. Biuletyn Jubileuszu 5-lecia WOKiSS. Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i Studiów Samorządowych, Poznań: 3–4.

- Parysek J., 2001, *Narodziny i rozwój kursu gospodarki przestrzennej na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu*. „Wrocław 2000 Plus”. Studia nad strategią miasta, 1 (37), Urząd Miejski Wrocławia, Biuro Rozwoju Wrocławia, Wrocław: 64–73.
- Parysek J., 2012, *Gospodarka przestrzenna: Kształcenie*, [w:] *Dzieje nauk geograficznych i geologicznych na uniwersytecie w Poznaniu*. T. 1. *Historia* (praca zbiorowa, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań: 348– 351.
- Parysek J., Rogacki H., 1996, *Kształcenie w zakresie gospodarki przestrzennej w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu*, [w:] *Kształcenie kadr dla gospodarki przestrzennej*, A. Hopfer (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 172, Warszawa: 81-94.
- Regulski J., 2014, *Życie splecione z historią*. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław.